

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 22 Volume: 5 Issue: 22

Yaz 2012 Summer 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MÜTAREKE DÖNEMİ'NDE AYAN MECLİSİ'NİN ÇALIŞMALARI "THE ACTIVITIES OF SENATE (AYAN MECLİSİ) AFTER THE ARMISTICE PERIOD"

Tunca ÖZGİŞİ*

Öz

Ayan Meclisi 1876'da açılan Meclis-i Umumi'nin ikinci kanadı olarak 1922 yılına kadar aralıksız 46 yıl çalışmıştır. Bu meclisin üyeleri padişah tarafından atanmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından devlet çok kritik bir döneme girmiştir. Ülke çapında yapılan işgaller, halkın sorumlu kurumlardan beklentilerini arttırmıştır. Bu kurumlardan birisi olan Ayan Meclisi'nin mütareke sonrası dönemde yaptığı çalışmalar, Milli Mücadele fikrine bakışı, Ayan üyelerinin faaliyetleri bu makale kapsamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayan Meclisi, Mondros Mütarekesi, Milli Mücadele.

Abstract

The Senate (Ayan Meclisi) worked permanently as the second wing of the General Parliament (Meclis-i Umumi), which had opened in 1876, until 1922 for 46 years. The members of this institution were assigned by the Sultan. After the Mondros Armistice, the state entered a critical era. Invasions throughout the country rised the society's expectations from the responsible institutions. The activities of the Senate (Ayan Meclisi) -one of the responsible institutions- after the Armistice, its point of view about the National Struggle and the activities of the members of the Senate (Ayan Meclisi) are going to be mentioned in this article.

Keywords: the Senate (Ayan Meclisi), the Mondros Armistice, the National Struggle.

Giriş

1876 yılı Osmanlı tarihinde anayasal düzene geçiş ve parlamentonun açılması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1876'da, bir "Kanun-ı Esasi Encümeni" kurulmuştur. Bu sırada, sağlık sorunları dolayısıyla V. Murat tahttan ayrılmış ve yerine meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamit geçmiştir (Berkes, 2003: 313-314).

Kanun-ı Esasi'de öngörüldüğü şekilde biri Ayan, diğeri Mebusan olmak üzere iki meclisten oluşan Meclis-i Umumi 19 Mart 1877'de açılmıştır (Arsel, 1953: 194). 40 kişiden oluşması öngörülen Ayan Meclisi'nin üyeleri tıpkı İtalya ve Kanada da olduğu gibi padişah tarafından atanmış, 130 sandalyelik Mebusan Meclisi üyeleriyle vilayet meclisleri üyeleri arasından seçilmişlerdir. Bu Meclis; Romanya, Sırbistan, Karadağ, Mısır, Tunus, Lübnan ve Girit gibi özel statüye sahip bölgelerin temsilci göndermemesi nedeniyle 71 Müslüman, 44

* Dr., Yalova Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü.

Hristiyan ve 4 Yahudi olmak üzere 119 üyeden oluşmuştur (Ezherli, 1998: 167). Bazı çalışmalarda bu sayı 115, 116 olarak da geçmektedir. (Ortaylı: 1978-169-172)“

Ayan Meclisi'ne vekillik, valilik, ordu müşirliği, elçilik, patriklik ve hahambaşılık memuriyetlerinde bulunan; kamuoyunun tanıdığı, güvendiği ve devlet işlerini yürütme yetenekleri olan kişiler arasından atama yapılmıştır. Ayan Meclisi üyeliği için ayrıca 40 yaşından yukarı olmak şartı vardır. Ayan üyeliğine atananlar, ölünceye kadar bu görevde kalabileceklerdir (Arsel, 1953: 195).

1876 Kanun-ı Esasisi'yle kurulmuş olan Heyet-i Ayan, Meclis-i Umumi'nin bir parçasıdır. Birinci Meşrutiyete fiilen son buldurulup, Mebusan feshedildikten sonra, Mebusan'ın yeniden açılmasını beklemiştir (Tunaya, 2011: 37). Mebusan Meclisi feshedilmiş, mebuslar dağıtılmıştır ancak Kanun-ı Esasi kaldırılmış değildir. Bu durumda devlet protokolünde sadrazam, şeyhülislam ve heyet-i vükeladan sonra heyet-i ayan azasının isimleri zikredilmektedir, yani Ayan Meclisi dağıtılmamıştır. Memuriyetleri devam etmiş ve maaşları verilmiştir. II. Meşrutiyet dönemi Ayanı, sağ kalan eski 2 üye ile 37 yeni üyenin birleşmesinden oluşmuş ve göreve başlamıştır. Aslında üye sayısı Mebusan'ın 1/3'ü kadar yani 90'dan fazla olması gerekirken bu sayıya hiçbir zaman ulaşamamıştır. Mebusan buna pek taraftar olmadığından Ayan sayısı 1909'da 44, 1910'da 48, 1911'de 58, 1914'te 48 olarak kalmıştır (Ortaylı, 2008:516).

Ayan Meclisi'nin siyasal karakteri ve uygulamaları, 1913'e değin, kendisine ağırlık kazandırıcı olmamıştır. Birbiriyle zıt nedenlere dayanan 1911 ve 1912 Mebusan feshilerini kolaylıkla "tasvip" etmiştir (Tunaya, 2001: 219). 1914 Anayasa değişikliği çerçevesinde değişen 35. madde ile Meclisin fesih yetkisi sadece padişaha verilmiş ve Ayan Meclisi'nin fesih hakkı kaldırılmıştır (Okandan, 1947: 112). Bu şekilde Ayan Meclisi'nin etkinliği daha da azaltılmıştır. 1914'te, Ayan Meclisi'nde görülen özellik, asıl muhalefeti barındırmış olmasıdır. Başta Ahmet Rıza Bey ve Damat Ferit Paşa olmak üzere, iki üç kişilik bir grup, İttihat ve Terakki hükümetlerini yerden yere vurmıştır. Tam dört savaş yılı boyunca, Ahmet Rıza Bey tek kişilik bir muhalefet partisi görünümü ve gücü ile Ayan'da İttihatçılara savaş açmıştır. Birkaç arkadaşı ondan çok daha geride kalmışlardır. Her seferinde Jön Türklük mazisinden yararlanmış, hiçbir şekilde de bu mazisi reddedilememiştir. Mütarekenin imzalanmasından ve belli başlı liderlerin ülkeyi terk etmelerinden önce, Ayan'daki muhalefetin gerilimi daha da artmıştır. Ahmet Rıza Bey'in tutumu İttihat ve Terakki tarihine kendine özgü, eşine pek rastlanmayan bir muhalefet türü olarak geçmiştir (Tunaya, 2011: 610). Ayan Meclisi de çoğunluğu İttihatçı olmak üzere mütareke dönemine girmiştir.

A. Mondros Mütarekesi Sonucunda Ayan Meclisi'nde Ortaya Atılan Görüşler

I. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle neticelenmesi üzerine Talat Paşa Kabinesi yönetimden çekilmiştir. Mütareke Ayanının ilk reisliğine Vahdettin, Ahmet Rıza Bey'i atamıştır. O da, padişahın yeni bir adalet çağı açtığını belirten söyleviyle işe başlamıştır.

Bu dönemde Ayan Meclisi'nde 10 Ekim 1918-19 Aralık 1918 tarihleri arasında toplam 16 oturum yapılmıştır. Bu oturumlarda Mondros Mütarekesi'ne de değinilmiştir. Bu oturumlardan 30 ve 31 Ekim 1918'de Heyet-i Vükela'nın da katılımıyla gizli celseler düzenlenmiş ve mütareke ile ilgili konuşmalar yapılmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmadan hemen önce hükümetin başında bulunan Ahmet İzzet Paşa iki mecliste ayrı ayrı düzenlenen gizli oturumlarda mütareke ile ilgili genel bilgi vermiştir. Üyeler öne sürülen koşulların çok ağır olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Ama başka türlü hareket etme imkanı olmadığı için hükümete mütarekeye imza yetkisi verilmiştir(Turan, 1991: 66-67).

Bundan başka Çürüksulu Mahmut Paşa sulh hazırlığı esnasında dikkate alınması gereken bazı esasa dair bir takrir vermiştir. Bu takrirden Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin mütarekeye hazırlıksız girdiği eleştirisinin yanında, savaşta başarısızlığa sebep olanların acilen yargılanması, tüm halkın emniyet altına alınması, tarımda ıslahat yapıp kıtlığın giderilmesi, barış antlaşması için şimdiden hazırlık yapılması gerektiğini beyan etmiş ve bütün bunların

hükümetin dikkatine sunulması gerektiğini vurgulamıştır (Meclis-i Ayan Zabıt Cerideleri (MAZC), İçtima Senesi: 5, Devre: 3 C. I, Birleşim: 14, 9 Kânunuevvel 1918: 158). Bu takrire Seyyit Bey ve Damat Ferit Paşa destek vermişler ve bununla ilgili bir komisyon kurulması gerektiğini bildirmişlerdir. Azaryan Efendi ve Mavrokordato Efendi ise bu takririn hükümetin vazifesine karışmak anlamına geleceğini bunun için bir komisyon kurulmasına gerek olmadığını savunmuşlardır (MAZC, İçtima Senesi.5, Devre:3 Cilt: I, Birleşim:14, 9 Kânunuevvel 1918:159-161). Ancak yapılan oylamada takririn komisyona sevki kabule edilmiştir. Bu olay aslında hükümete yol göstermek görevi olan Ayan Meclisi'nin bazı üyelerinin bu görevi yerine getirmekten kimi zaman çekindiklerinin bir göstergesidir. 4. yasama döneminde Ayan Meclisi'nde Mütareke'ye dair başka bir görüş sunulmamıştır.

Mondros Mütarekesi'nin ardından başlayan işgaller, kısa bir süre içerisinde Anadolu içlerine, Türklerin yaşadığı bölgelere yayılmıştır. Ülkeye egemen olan bu siyasal karışıklık nedeniyle başkentte çeşitli girişimlerde bulunulmaya başlandı. Ayan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza, 28 Ocak 1919'da Ayan Meclisi'nde çeşitli siyasal parti temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda, Osmanlı yönetiminin iç ve dış sorunlar nedeniyle zor durumda olduğu belirtilmiştir. Devletin sürüklenmekte olduğu felaketlerden kurtarılması gerektiği üzerinde durulmuştur (Akşin, 1985: 591). Bununla birlikte Ahmet Rıza, 29 Ocak 1919'da ikinci bir girişimde daha bulunarak Ayan Meclisi'ni özel bir toplantıya çağırmıştır. Bu tarihi ve özel toplantıda, Ayan üyeleri, *"hükümetin uyuşukluğunu, kabinede tasfiye ve Padişah'a gereken uyarımları yapmak üzere"* bir saltanat şurasının toplanması önerisini tartışmışlardır (Akşin, 1985: 87). Ancak, gerek Padişah Vahdettin ve çevresi, gerekse bir kısım basın, Saltanat Şûrasının Kanun-ı Esasî'ye uygun olmadığını, bu mecliste herkesin ayrı ayrı fikirler söyleyeceğini ve hükümetin bağımsızlığının kalmayacağını ileri sürerek, bu önerinin önünü kesmeye çalışmışlardır. Özellikle Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin lider kadrosu bu girişime itiraz etmiştir. Ayan üyelerinden Aristidi Efendi, Abdülkadir Efendi, Azaryan Efendi ve Damat Ferit Paşa da bir beyanname yayınlayarak girişime ilişkin hoşnutsuzluklarını ifade etmişlerdir (Akşin, 85:187-188). Bu süreçte Türk yurdunun parçalanmasını önlemek amacıyla çeşitli bölgelerde, millî amaca hizmet edecek nitelikte mahallî cemiyetler kurulmuş, kongreler düzenlenmiştir.

Bu cemiyetlerden biri de ise, İttihat ve Terakki'nin eski ileri gelenlerinden ve o sıralarda Ayan Meclisi Başkanı olan Ahmet Rıza ve arkadaşları tarafından 1919 Martı'nda kurulan Vahdet-i Milliye Heyeti yani "Milli Blok"tur. Çürüksulu Mahmut Paşa, İzzet Paşa, Tümen Komutanı Rıza, Osman Nizami, Cevat ve Bayındırlık eski Bakanı Ziya Paşalar ile Abdurrahman Şeref, Dr. Celal Muhtar, eski elçilerden Nabi, eski Mabeyn Katibi Cevat, Ali Ekrem, Celalettin Arif ve Gazeteci Sadık Beyler bu blokta yer almışlardır. Ahmet Emin Yalman da girişimi destekleyenler arasındadır. Kuruluşun tüzüğü 1919 Mart'ı başlarında hükümete verilmişti. Siyasal bir partiye dönüşmek istemeyen heyete gireceklerin İttihat ve Terakkinin son "4" yıllık kötülüklerine karışmamış olmaları şart koşulmuştur. Milli Blok'un amacı Milli Kongreninkinden pek farklı değildir. Ulusun haklarını ve isteklerini müttetiklerle Paris Barış Konferansı çevrelerinde dile getirmek, savunmak öngörülmüştür (Yalman, 1970: 338 vd). Özlenen barışa kavuşabilmek için de İngiliz ya da Fransız mandası yerine ABD ile işbirliği yapmaya çalışılmıştır. Ancak kuruluşundan bir ay bile geçmeden, saray ve hükümetten ciddi bir baskı gelmiştir. Ali Fuat Türkgeldi anılarında ifade ettiği üzere; Damat Ferit Paşa, Ahmet Rıza'nın bu teşebbüsü nedeniyle İngilizlerin *"Ayan ve Mebusan dairelerini işgal eylemek istemeleri ile o mahzurun önü alınmak üzere tebdiline mecburiyet hasıl olmuş olduğunu"* padişaha bildirmiş ve Ahmet Rıza'nın Ayan Reisliğinden alınmasının gerekçesi hazırlanmıştır (Türkgeldi, 1987: 200-201). Bunun yanı sıra, İngiliz ve Fransızlardan gördüğü baskı ve tepkiler üzerine Milli Blok hiçbir etkinlik göstermeden dağılmıştır.

Hemen sonra Ayan Reisliğinden alınacak olan Ahmet Rıza 1919 yılında Mustafa Kemal'in isteğiyle, Milli Mücadele'nin propagandasını yapmak üzere tekrar Paris'e gitmiştir. Paris'te Lozan Antlaşması'na kadar kaldığı süre içinde çeşitli gazetelerde yazılar yazmış, konferanslar düzenlemiştir(Ahmet Rıza, 1988: 13).

B. Ayan Üyelerinin Milli Mücadele Fikriyle İlgili Tutumları

Bu sırada çözümü bölgesel direnişlerde arayan yerel direniş örgütlerinin merkezî bir yapı içine alınması gerekliliği, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişinin ana gayesini oluşturmuştur. Anadolu'da düzenlenen kongrelerin her birinde halk vurgusu ön plana çıkmıştır. Bu durum Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde açıkça görülmektedir. Bu kongrelerde yürütme yetkisine sahip bir "Heyet-i Temsiliye" de kurulmuştur. Bu çerçevede Anadolu ve Trakya'daki iktidar boşluğunu dolduran güç, önce yerel kongre iktidarları, sonra da bunları adım adım birleştiren ve kendi bünyesinde eriten ulusal kongre iktidarı olmuştur (Tanör, 2002: 34 vd).

Amasya Genelgesi'yle birlikte alınan kararlarla Sivas Kongresine davet mektubunun gönderildiği on kişi arasında dört Ayan Meclisi üyesi vardır. Bu kişiler Abdurrahman Şeref Bey (Osmanlı Ayan Meclisi üyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Dönem İstanbul milletvekili. Tarih yazarı ve son Osmanlı vakanüvisti), Reşit Akif Paşa (Osmanlı Ayan Meclisi üyesi, Dahiliye Nazırı, şair), Seyit Bey (Osmanlı Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Dönem İzmir milletvekili, Müderris, Ankara Hükümetinde Adalet Bakanı) ve Ahmet Rıza Bey'dir (Osmanlı Ayan Meclisi üyesi ve meclis başkanı, siyasetçi, gazeteci) (Atatürk, 1995: 35).

Anadolu'daki gelişmelere kayıtsız kalmayan İstanbul Hükümeti ile 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Amasya'da yapılan görüşmeler sonucunda seçimlerin yapılması ve Meclisin yeniden açılması öngörülmüştür. Ancak en büyük sorun Meclisin nerede açılacağıdır. Heyet-i Temsiliye bu konu üzerinde görüşmeler yapmış, burada Ayan'ın durumu da tartışılmıştır. Süreyya Bey, Hakkı Behiç Bey ve Mümtaz Bey Meclisin İstanbul dışında açılacak olsa bile Ayan üyelerinin gelmeyeceklerini dile getirmişlerdir (İğdemir, 1989: 7-8). Daha sonra yapılan bir oturumda da Rauf Bey Ayan'ın çoğunun 70-80 yaşında adamlar olduğunu, bunların başka bir yere gitmesinin ölümüne davetiye çıkaracağından bahsederken, Kâzım Karabekir Paşa ise ülkenin tehlikede olduğunu ve Ayan'ın her şartta yeni açılacak Meclise dahil olması gerektiğini savunmuştur. Yapılan oylamada Meclis İstanbul dışında açılırsa Ayan Heyeti'nin Meclise katılamayabileceği göz önünde tutulmuştur. Mustafa Kemal Paşa da (usul gereği) ayan ve milletvekillerinin birlikte toplanması gerektiğini, İstanbul dışında toplanmasının sakıncalarından birincisinin Ayan'ın gelmeyecek olması, ikincisinin de milletvekillerinin toplanması, yani onların da büyük çoğunluğunun orada bulunmaları sebebiyle gelmeme ihtimalinin kuvvetli olduğunu ve bu durumda gerekli çoğunluğun sağlanamayacağını belirterek, kendisinin dışarıda toplanması taraftarı olduğunu, ancak -bunun da-zorluklarını ortaya koyduğunu, dolayısıyla ikisinin ortasının bulunması gerektiğini öne sürmüştür (İğdemir, 1989:58-61). Genel olarak bu görüşmelerden anlaşılan vatanın kurtuluşu çerçevesinde Anadolu hareketinin Ayan'dan bir beklentisi olmadığıdır.

Nitekim Kasım 1919 boyunca yapılan toplantılarda mebuslar verilecek direktifte:

"Meclisi Milli'nin kanunî bir şekilde içtimaı, Meclisi Mebusan ve Ayan'ın aynı zamanda ve aynı mahalde bulunmasına vabeste olduğundan hükümetin hariçte tensip edeceği bir mahalde içtimaa muvafakat etmemesi yüzünden Meclisi Ayan ve hükümet, hariçteki içtimaa icabet etmiyecek ve Zat-ı Şahane'ye usulî dairesinde meclisi küşat ettirmiyektedir" ifadeleri yer almıştır (Atatürk, 1995 : 271).

Bu görüşmelerin ardından Aralık 1919'da seçimler yapılmış ve Meclis 12 Ocak 1920'de İstanbul'da açılmıştır. Bu Meclisin ulusal hareketin temsilcisi olabileceği endişesi, padişah ve Damat Ferit Paşa Grubunu, Ayanı karşı bir ağırlık olarak elde bulundurmak amacıyla harekete geçirmiştir. Gerçekten Ayan'ın bilinen yetkileri, Meclis kararlarını durdurmak bakımından hayli ağır basabilirdi. Bu durumu sağlamak için Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit imzalarını taşıyan iradelerle çoğunluğu Hürriyet ve İtilaf yöneticisi olan kimseler Ayan üyeliğine atanmışlardır (Tunaya, 2001: 14-16).

Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde, Ayan Meclisi Başkanlığı'na ılımlı bir devlet adamı olan Tefvik Paşa 11 Ocak 1920 tarihinde atanmıştır. Bu atamalar sonucu millî kurtuluş hareketine cephe almış olan Ayan, ideolojik bakımdan, Mebusan'dan ayrı bir yönde

yürümüştür. Müdafaa-i Hukukçuları tutan üyeler arasında tutuklananlar olmuştur (Çürüksulu Mahmud Paşa tutuklananlar arasındadır).

Ayan Meclisi'nin çalışmaları 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesine kadar devam etmiştir. Bu olayın ardından Ayan'dan Rıza Paşa, çalışmaların Mebusan Meclisi'nin faaliyetine bağlı olduğunu belirterek görüşmelerin ertelenmesini istemiştir. Ayrıca, tutuklananlar arasındaki Çürüksulu Mahmut Paşa'yı savunarak gerekli girişimlerde bulunulması için Ayan Reisi'nden hükümete başvurmasını istemiştir. Sonra söz alan Mehmet Hamdi ve Azaryan Efendi de karara muhalefet etmişlerdir. En çok Kanun-ı Esasi'ye aykırılıktan ve barışı imzalayacak bir meclis bulunması gerektiğinden söz edilmiştir (MAZC, İçtima Senesi: 5, Devre: 4, C. 1, İçtima: 31, 20 Mart 1920 : 227-230).

12 Kanunusani 1920 tarihli birinci oturumdan 5 Nisan 1920 tarihli yirmi dördüncü oturuma kadar geçen dönemde Keçecizade İzzet Fuat Paşa'nın, "*vatanın maruz kaldığı felaket-i uzmanın istihlası için Hükümetin ne gibi teşebbüsatta bulunduğu dair sual takriri*" Ayan Meclisi'ndeki en önemli denetim etkinliği olarak göze çarpmaktadır. Bu takririn görüşülmesi için gizli oturum yapılması talebi kabul görmüştür (MAZC, İçtima Senesi:5, Devre:4, Cilt:1, İçtima:3, 19 Kanunusani 1920: 18).

Bundan başka Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-u Vatan Cemiyeti ve Bafra mitingi tertip heyeti tarafından Meclis-i Ayan Riyasetine gönderilen vatanın içinde bulunduğu güç durumu ortaya koyan iki telgraf ise kısa sürede görüşülmüştür. Bu telgrafla karşısında Topçu Feriki Rıza Paşa "*Ahalimizin bu hissiyatı minküllivücüh şayan-ı şükrandır*" derken, Nuri Bey "*Bu telgraflar Hükümet-i seniyyeye tebliğ olursa pek iyi olur. «Heyet-i Ayan'da bu telgraflar okundu, sükût ile geçiştirildi» denilmesin*" diyerek, oturumu kapatmışlardır (MAZC, İçtima Senesi: 5, Devre: 4, C. 1, İçtima: 3, 19 Kanunusani 1920: 16-17).

Mebusan Meclisi dağıldıktan sonra, Ayan üç toplantı daha yapmıştır. Son toplantıda Reis hiçbir şey olmamış gibi birleşimi kapamıştır. Son İçtima'da Reis'in son sözleri: "*Bundan başka müzakere edecek bir şeyimiz yoktur, İş olduğu vakit içtima ederiz. Celseye hitam veriyorum*" olmuştur (MAZC, İçtima Senesi: 5, Devre: 4, C. 1, İçtima:31, 5 Nisan 1920: 24).

İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken Mustafa Kemal Paşa İstanbul'un işgalinden üç gün sonra 19 Mart 1920'de Anadolu'daki bütün komutanlıklara, valiliklere bir genelge yollayarak, olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanabilmesi için, yürürlükte olan seçim yasasına göre, seçimlerin 15 gün içinde yapılmasını istemiştir (Atatürk, 1995:414). Bu genelge bir yandan ülkede yeni bir seçimin başlamasını emrederken, öte yandan seçimin hangi ilkeler çerçevesinde yapılacağını belirtmektedir. Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye, Anadolu'da yeni bir devletin temel taşını bu genelge ile ortaya koymakta ve vatanın bütünlüğünü, ulusun özgürlüğünü halka dayanarak kurtarmak için alınacak kararlara, geniş halk kitlesinin katılımını sağlamak istemişlerdir. Bu nedenle ulus adına karar verecek olan "*salahiyeti fevkalade*" ile yetkili meclisin, İstanbul'dan kaçıp gelen milletvekillerinin yanında bu genelge çerçevesinde seçilen milletvekillerinden oluşmasını yararlı görmüşlerdir. Bu süreçte Ayan Meclisi üyelerinden Musa Kâzım, İbrahim ve Hayri Edendiler de Malta'ya sürgüne gönderilmişlerdir (MAZC, İçtima Senesi: 5, Devre: 4, C. 1, İçtima: 4, 26 Kanunusani 1920: 23).

Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da dağılmasından sonra Ankara'da 23 Nisan 1920'de Millet Meclisi açılmıştır. Meclisin işleyişi konusunda yapılan görüşmelerde adı ne olursa olsun Ankara'da toplanacak Millet Meclisi'nin dışında bir "*ikinci meclis*" düşüncesi yalnızca Kâzım Karabekir tarafından öne sürülmüştür. Karabekir, yönerge taslağına ilişkin görüşlerini açıklarken, seçimler sonucunda, "*çok üstün yeteneklere sahip olanlardan bir Ayan Meclisi'nin de*" oluşabileceğini öne sürmüştür. Ama bunun üzerinde durulmamış, kendisi de ısrarlı olmamıştır (Turan, 1998: 123).

24 Nisan 1920'de 20 Ocak 1921 Anayasası kabul edilinceye kadar Meclisin çalışma esaslarını belirlemiştir. Kurulan meclis, olağanüstü yetkilere sahip bir ihtilal meclisidir. "*Meclis hükümeti sistemi*" ve "*güçler birliği ilkesi*" esas alınmıştır. Mustafa Kemal meclisin, hükümetin ve yeni devletin başkanıdır. Ayrıca Millet Meclisi'nin üstünde güç yok denilerek İstanbul Hükümeti yok

sayılmıştır (Turan, 1998: 136-138). 20 Ocak 1921’de ise 23 madde ve 1 ek maddeden oluşan “*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*” adında yeni devletin ilk anayasası kabul edilmiştir. Olağanüstü şartlarda hazırlanmış bu Anayasa’nın en önemli özelliği egemenliği halka vermesidir (Turan, 1998: 254). I. Meclis 1 Nisan 1923’e kadar ülkeyi yöneterek, Millî Mücadelenin kazanılması ve yeni devletin kurulması için uygun zemini hazırlamıştır. Bu Mecliste, Mebusan Meclisinde en az bir dönem üyelik yapmış 111 vekil yer almışken, Ayan Meclisi’nden kimse yoktur (TBMM, 2010).

1922 yılına değin, geleneklerine uygun olarak, "muhafazakâr" Ayan'ın üyeleri, maaşlarını almışlardır (Arsel, 1953: 211). Ayan Meclisi de, Müdafaa-i Hukuk örgütünün baskısı altında kalmıştır. Son Osmanlı Parlamentosu, bu manzara içinde tarihe karışmıştır.

C. Mütareke Dönemi Ayan Meclisi’nin Çalışmaları ve Yapısal Analizi

Mütareke döneminde Ayan Meclisi’ndeki üye sayısı 46’dır. Bunlardan 17’si Mütareke imzalandıktan sonra Vahdettin tarafından bu meclise atanmışlardır. Bu dönemde Ayan Meclisi’ne atanan üye sayısı 17’dir. Bu üyeler; Arif Hikmet Paşa, Yusuf Ziya Paşa, Ligoraki Vegleri Bey, Mustafa Sabri Efendi, Tevfik Bey, Kostaki Vayani Efendi, Rıza Tevfik Bey, İzzet Fuat Paşa. Keçecizade Mustafa Asım Efendi (Yörük), Zeynelabidin Efendi, Rauf Paşa, Adil Bey, Mustafa Efendi, Hadi Paşa, Hamdi Efendi, Vasfi Efendi ve Naim Bey’dir. Bu dönemde 7 gayrimüslim üye Ayan Meclisi’nde görev yapmıştır. Bu üyelere 6’sı Rum kökenli bir tanesi (Bohor Efendi) de Musevi kökenlidir.

Bu dönemde Ayan Meclisi’nde önce Ahmet Rıza Bey, ardından Tevfik Paşa başkan olarak görev yapmıştır.

Tablo 1: Mütareke Dönemi Ayan Meclisi Başkanları ve Başkanlık Divanı Üyeleri (MAZC taranarak derlenmiştir)

Dönem	Başkan	Birinci Başkan Yardımcısı	İkinci Başkan Yardımcısı	Katiplar	İdare Heyeti Üyeleri
10 Teşrinievvel 1334-19 Kanunuevvel 1334	Ahmet Rıza Bey	Abdurrahman Şeref Bey	Abdulhak Hamit Bey	Faik Bey Nuri Bey Muhiddin Efendi	Mavrokordato Ef. Aristidi Paşa Mahmut Paşa
12 Kanunusani 1336-5 Nisan 1336	Tevfik Paşa	Ferik Rıza Paşa	Aristidi Paşa	Refik Bey Nuri Bey Arif Hikmet Paşa	Aram Efendi Adil Bey Mahmut Paşa

1923 sonrası dönemde ise siyasi hayatta Ayan Meclisi eski üyelerinden sadece II. Dönem İstanbul Milletvekili Abdurrahman Şeref Bey (Ayan Meclisi İkinci Başkanlığı yapmıştır), İzmir Milletvekili Seyit Bey (1916’da Ayan üyesidir), III., IV., V. Dönem İstanbul Milletvekili Abdulhak Hamit Tarhan (Ayan Meclisi Başkan Vekili) ve görev almışlardır (TBMM, 2010).

Mustafa Sabri Efendi, Hadi Paşa, Rıza Tevfik Bey ve Adil Bey 150’likler arasına girerek yurtdışına sürgüne gönderilmişlerdir (Soysal, 1985). Abdülkadir Efendi ise 1925 yılında Şeyh Sait isyanına karışmış, İstiklal Mahkemesi’nde suçlu bulunarak idama mahkûm olmuş ve cezası infaz edilmiştir. Vasfi Efendi, Zeynelabidin Efendi ise Millî Mücadele fikrine karşı olan Ayan üyeleri olarak öne çıkmışlardır. Kuvayı Millîye’ye karşı Bozkır ve Konya olaylarının tahrikçisi olan Zeynelabidin Efendi, siyasi hayatına Hürriyet ve İtilaf Partisi Konya mebusu olarak başlamıştır. Daha sonra Padişah Vahdettin’e de tesir ederek Ayan azalığına seçilmiştir (Selek, 1976:69-70).

Tablo 2: Mütareke Dönemi Ayan Meclisi Üyeleri

İsim		Görevi
Abdurrahman Şeref Efendi	(1853-1925)	TBMM II. Dönem Milletvekili
Abdulhak Hamit Bey	(1851-1937)	Brüksel Sefiri, Bk. TBMM V. Dönem Milletvekili
Abdülkadir Efendi	(1856-1925)	Şeyh
Adil Bey	(1865-1932)	Dahiliye Nazırı
Ahmet İzzet Paşa	(1864-1937)	Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Harbiye Nazırı

Ahmet Rıza Bey	(1859-1930)	Mebusan Meclisi Reisi
Ahmet Tevfik Paşa	(1845-1936)	Hariciye Nazırı, Vezir
Ali Rıza Paşa	(1859-1933)	Yaveri Ekrem, Harbiye Nazırı, I. Ferik
Arif Hikmet Paşa	(1871-1946)	Damat, Eski Adliye Nazırı
Aristidi Paşa	(1848-)	İzmir Mebusu, Orman ve Maadin Nazırı
Bohor Efendi	(1843-)	Devlet Şûrâsı Azası
Damat Ferit Paşa	(1853-1923)	Sadrazam
Dimitri Mavrokordato Efendi	(1856-1919)	Orman, Maadin ve Ziraat Nazırı
Elmalılı Hamdi Efendi	(1878-1942)	Evkaf Nazırı
Fuat Paşa	(1835-1931)	Müşir (Mareşal)
G. Ahmet Muhtar Paşa	(1839-1919)	Yaveri Ekrem, Müşir, Mısır Fevkalade Komiseri
Hadi Paşa	(1861-)	Ticaret ve Ziraat Nazırı
Hayri Efendi	(-1922)	Eski Şeyhülislam
Hüseyin Hilmi Paşa	(1855-1921)	Sadrazam
İbrahim Faik Bey	(1850-1941)	Aydın Eski Valisi
İbrahim Hayrullah Bey	(1860-1934)	Şûrayı Devlet Eski Reisi
Keçecizade İzzet Fuat Paşa	(1860-1925)	Hariciye Müsteşarı
Kostaki Vayani Efendi	(-1919)	Ticaret ve Ziraat Nazırı
Ligoraki Vegleri Bey	(1861-1948)	Eski Sisam Beyi
Mahmut Paşa Çürüksulu	(1864-1931)	Nafia Nazırı, Liva
Manon Azaryan Efendi	(1848-1922)	Belgrat Elçisi
Mavroyeni Efendi	(1856-1929)	Devlet Şûrâsı Azası. Sisam Beyi, Eski Viyana Elçisi
Mehmet Tevfik Bey	(1873-)	Maliye Nazırı
Menemenlizade Rifat Bey	(1856-1935)	Maliye Nazırı
Musa Kazım Efendi	(1858-1920)	Müderris
Mustafa Asım Efendi	(1861-1943)	Darül Hikmetül İslamiye Reisi Adliye Nazırı
Mustafa Sabri Efendi	(1870-1954)	Şeyhülislam
Nail Bey	(1863-1921)	Canik Mebusu, Maarif Nazırı
Naim Bey	(1872-1934)	Maarif Nezareti Tedrisat-ı Aliye Müdürü
Nuri Bey	(1848-)	Hazine-i Hassa Nazırı
Ömer Rüştü Paşa	(1843-1922)	Yaveri Ekrem, Müşir, Erkan-ı Harbiye Nazırı
Reşit Akif Paşa	(1863-1920)	
Rıza Paşa	(1854-1921)	Tophane-i Amire Nazırı. Topçu Feriki
Rıza Tevfik Bey	(1869-1949)	Eski Maarif Nazırı
Sait Halim Paşa	(1863-1921)	Mısırlı, Mirimiran
Salih Hulusi Paşa	(1864-1939)	Harbiye Nazırı
Seyyit Bey	(-1924)	İzmir Mebusu-Adliye Vekili
Şerif Mehmet Rauf Paşa	(1838-1923)	Şûrayı Devlet Reisi
Vasfi Efendi	(1861-)	Eski Adliye Nazırı
Yusuf Ziya Paşa	(1849-1929)	Washington Eski Sefiri
Zeynelabidin Efendi	(-)	Eski Konya Mebusu

Ayan Meclisi'nde Mütareke döneminde yaklaşık beş aylık bir süre 40 oturum yapılmıştır. Mütareke'nin imzalanması sürecinde Ayan Meclisi'nin daha aktif olduğu göze çarpmaktadır. Bunun en temel örneği alınan söz sayısı 10.10.1918-12.12.1918 arasında 2244 iken, 12.01.1920-05.04.1920 arası dönemde sadece 196'dır. Buradan Ayan Meclisi'nin etkinliğinin sonlara doğru iyice azaldığını, toplanmalarının bir formaliteye dönüştüğü yorumu çıkarılabilir. Yine hükümetlerin denetlenmesi bakımından en önemli denetim etkinlikleri arasında yer alan soru yönteminde sadece üç kere müracaat edilmiştir.

Tablo 3. Mütareke Dönemi Ayan Meclisi'nin Faaliyetleri (MAZC taranarak derlenmiştir.)

Faaliyet	Dönem	
	10.10.1918-12.12.1918	12.01.1920-05.04.1920
İçtima Sayısı	24	16
Beyanat ve Nutuklar	26	4
Lâyhalar	68	0
Görüşülen İşler	1389	19
Söz Alanlar	2244	196
Sualler İstizahlar ve Cevapları	2	1
Takrirler	32	6
Teklifler	15	3
Tezkireler	668	13

Sonuç

1876'dan beri azledilmemiş ve Meclis-i Mebusansız yaşamış, Mebusan'ın kesintili hayatına karşılık kırk altı yıl (1876-1922) muhafaza edilmiş olan Ayan üyelerinin büyük çoğunluğu, bu Meclisin geleneklerine sadık olmuşlar, Mütareke döneminde de padişah ve Damat Ferit Paşa hükümetlerinin yanında destekleyici rollerine devam etmişlerdir. Millî Mücadele tezi karşısında Ayan Meclisi gelenekçi görüşlerin sığınağı olmuştur Ayan Meclis üyeleri genel olarak dönemin sorunlarına yabancı, hızla değişen olaylar karşısında da atıl kalmışlardır. Bu dönemde Ayan Meclisi'nin tüzel kişiliğinden çok üyelerinin Meclis dışı etkinlikleri daha çok göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA

- AHMET RIZA (1988). *Ahmet Rıza'nın Anıları*, Der: Bülent Demirtaş, İstanbul:Arba Yayınları.
- AKŞİN, Sina (1985). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C. 1, İstanbul: Cem Yayınevi.
- ARSEL, İlhan (1953). "Birinci ve İkinci Meşrutiyet Devirlerinde Çift Meclis Sistemi Tecrübesi", *AÜHF Dergisi*, C. X, S: 1-4, s.194-211.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal (1995). *Nutuk*, İstanbul: Süryay-Süreklî Yayınlar.
- BERKES, Niyazi (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- EZHERLİ, İhsan (1998). *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- İĞDEMİR, Ulug (1989). *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Ankara: TTK Yayınları.
- Meclis-i Ayan Zabıt Cerideleri (MAZC), İçtima Senesi.5, Devre:3, C. I, Birleşim:14, 9 Kânunuevvel 1918.
- MAZC, İçtima Senesi: 5, Devre: 4, C. 1, İçtima: 3, 19 Kanunusani 1920.
- MAZC, İçtima Senesi: 5, Devre: 4, C. 1, İçtima: 4, 26 Kanunusani 1920.
- MAZC, İçtima Senesi: 5, Devre: 4, C. 1, İçtima: 31, 20 Mart 1920.
- OKANDAN, Recai Galip (1947). *Amme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyet Devri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (1978). "İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerinin Temsili", *Kanun-i Esasinin 100. Yılı Armağanı*, Ankara: AÜSBF Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Yayınları.
- SELEK, Sabahattin (1976). *Anadolu İhtilali*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- SOYSAL, İlhami (1985). *150'likler*, İstanbul: Gür Yayınları.
- TANÖR, Bülent (2002). *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları 1918-1920*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TUNAYA, Tark Zafer (2001). *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, 1.Kitap, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TUNAYA, Tark Zafer (1989). *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C. II, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- TUNAYA, Tark Zafer (2011). *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. III, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TURAN, Şerafettin (1991). *Türk Devrim Tarihi*, C. I, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- TURAN, Şerafettin (1998). *Türk Devrim Tarihi*, C. II, 2. Bs, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat (1987). *Görüp İşittiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TBMM (2010). *TBMM Albümü 1923-2010*, C. I, Ankara: TBMM Yayınları.
- YALMAN, Ahmet Emin (1970). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. I, İstanbul: Yenilik Basımevi.